

Kranjčev Wutte, Svetinov Wolf in Jančarjev Mischkolnig: podoba nemškega častnika v treh slovenskih romanih

Tone Smolej

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana
<https://orcid.org/0000-0001-8544-2198>
tone.smolej@ff.uni-lj.si

Vermaht je bil kot organizacija soodgovoren za številne zločine v času nacizma, saj je veljal za jekleni temelj režima. Nemškim vojakom je bilo ukazano, da v boju proti partizanom ne smejo pokazati nikakršne dobrodušnosti, ampak sovraštvo, superiornost ter smisel za neusmiljeno izkoreninjenje komunistov. Kakšna je literarna podoba nemškega častnika, ki je med drugo svetovno vojno deloval na slovenskem ozemlju? Odgovor na to vprašanje bom skušal najti pri treh slovenskih pisateljih (Miško Kranjec, Tone Svetina in Drago Jančar), ki so se tega podjetja lotili v različnih časovnih obdobjih. Vsem pa je skupno, da so opisovali dogodke v zadnjih letih vojne, torej po italijanski kapitulaciji, ko je na našem ozemlju prišlo do koncentracije nemškega vojaštva. Kranjčev poročnik Otto Wutte je del njegove nedokončane tetralogije Za svetlimi obzorji, Svetina svojega majorja Helmuta Wolfa vpelje v romanu Ukana, Jančar pa v romanu In ljubezen tudi opiše lik Obersturmbannführerja Ludwiga Mischkolniga.

Ključne besede: literatura in vojna / slovenska književnost / druga svetovna vojna / nemški častniki / Kranjec, Miško / Svetina, Tone / Jančar, Drago

Otto Wutte

Miško Kranjec v drugem delu »Bele so vse poti« svoje nedokončane tetralogije *Za svetlimi obzorji* vpelje poročnika Otta Wutteja.¹ Njegova družina je izvirala iz južne Štajerske, stara starša sta še govorila slovensko,

---

¹ Raziskava je nastala v okviru programske skupine P6-0265 Medkulturne literarnovedne študije, ki jo iz državnega proračuna financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

oče po selitvi ob razpadu monarhije nikoli več ni spregovoril v jeziku prednikov, hkrati je otrokom poskušal zbrisati iz srca sled daljne dežele. Obiskovali pa so jih daljni sorodniki, ki so se trudili z nemščino, objokovali življenje v Jugoslaviji in spraševali, kdaj bo prišel Hitler. Mladi Wutte jih je pomiril z besedami: »Bald werden wir kommen und alles in Ordnung bringen.« (Kranjec 13) Wutte je po anšlusu deloval kot vpliven učitelj in zanesljiv nacist, poročen s kolegico, zagrizeno članico stranke, ki mu je očitala nenemško poreklo ter nearijsko kri. Ko je obiskovala gospodinjski tečaj v Gradcu, je Wuttejeve večkrat obiskovala Lenčka, femme-enfant, ki je svojo okolico ozarjala s svojevrstno otroško ljubkostjo. Ker se je ločeval od žene, se je sčasoma zaljubil vanjo in ji ponudil zaroko. »Kakor opravimo s Poljsko, pridem pote« (17), ji je pisal s fronte. Na Poljskem je ugotovil, kako Poljaki utesnjujejo Nemcem večno pretesni življenjski prostor. Prebiral je *Mein Kampf* in *Mit 20. stoletja (Der Mythos des 20. Jahrhunderts)*. Bolj kot Hitlerjeva politična avtobiografija bi lahko učitelja zanimala knjiga Reichsministra Alfreda Rosenberga, ki je z rasnimi teorijami razlagal evropsko politično zgodovino. Nemška srednja Evropa naj bi bila branik proti jugu, glavna grožnja pa je na vzhodu, kjer vlada rasni kaos. Boljševizem se je namreč lahko oblikoval samo znotraj rasno in duševno bolnega narodnega telesa (Rosenberg 214).

Wutte se je vrnil na južno Štajersko, ki je bila pomembna, saj je sam Hitler gauleiterju Siegfriedu Uiberreitherju med svojim obiskom Maribora 26. aprila 1941 zabičal: »Machen Sie mir dieses Land wieder deutsch.« Poročnik je menil, da se bodo kmečki ljudje hitro preobrnil na nemško, teže pa bo z inteligenco, ki je okužena s srbizmom, jugoslovanstvom in boljševizmom, zato bo treba z njo ravnati eksemplarično. Čeprav ga je lastni oče opominjal, da tudi sam izvira iz tega slovanskega blata, se ima za Avstrijca, zato se pred pravimi Nemci počuti manjvrednega. Tudi zaročenka Lenčka ga sprašuje, če se bo kot nemški častnik sploh smel poročiti z ženo druge krvi. Wutte pa ji odvrne, da to ne velja za Štajersko, kjer so naši ljudje. Ko ga je videla v poročniški uniformi, mu je zaupala, da je žalostna, ker nimajo več domovine. Sporoči mu tudi, da ga ne more več imeti rada, ker je pri tem pomagal. Sočasnemu kritiku je njun dialog vzbujal »izrazit občutek patetičnosti in premočrtne idejne koncentracije« (347). Čeprav se poskuša Wutte v pismih Lenčki predajati sanjskemu svetu prihodnosti, mu ona postavlja neprijetna vprašanja, koliko nedolžnih ljudi je pobil. Bandite je po njegovem mnenju treba pobijati tudi, če ni vojne. Sama pa meni, da nekdo, ki ima rad svojo domovino in jo hoče osvoboditi, ni bandit.

Lenčka mora prenašati očitke matere, češ da količkaj pošteno slovensko dekle ne bi smelo imeti nič s kakim Nemcem, ter opazke mlajše sestre Gelč, ki sodeluje s partizani. Ko Wuttejevi vojaki streljajo na partizana, ki sta se skrivala pri Lenčkinih starših, po nesreči ubijejo njenega očeta. Mama, ki se je vrgla nanj, je odrinila Lenčko, z roko pokazala na Wutteja in jo v srdu in žalosti poslala k njemu. Wutte se zave, da je v tem trenutku »nekaj usodnega prečkalo njegovo življenjsko pot« (Kranjec 475). Čeprav ji ponuja pomoč, ga Lenčka zavrne, češ da bo ostala na svojem domu, kjer z Wutejevim imenom zastrašuje hlapca, ki bi rad prevzel premoženje. Kljub dvomom o nemški zmagi, ki so se mu pojavljali že od poraza pri Stalingradu, in ugotovitvi, da kljub ranam in odlikovanjem nikoli ne bo mogel napredovati, ker ni obiskoval častniške šole oziroma izviral iz vojaške rodbine, Wutte partizanstvo pojmuje kot zahrbtni banditizem. Ob sebi ima skeptičnega pribočnika, ki ga kritično opazuje, kako muči ujetnika, saj se zdi, da je pobesnel kot stekla zver.

Pozimi 1944 se poskuša Štirinajsta divizija iz Hrvaške prebiti na Štajersko in Wutte deluje kot štabni častnik. Ko mu polkovnik zaupa, da so v tej deželi vsi banditi in da je treba pobiti tudi otroke, ki to že so ali pa še bodo postali, se Wutte spomni Lenčke: »Mar je tudi ona bandit?« (Kranjec 1236) Hkrati pa ugotavlja, da bo težko živel z dekletom banditskega naroda. Lenčki se Wutte še vedno vsiljuje v srce, zato upa, »da se mu ne bi zgodilo kaj hudega, čeprav hkrati želi, da se tudi banditom, ki so vdrli na Štajersko, ne bi zgodilo nič hudega« (1437). Kranjec naj bi z odnosom med Lenčko in Wuttejem potrdil svojo izhodiščno tezo o absurdnosti subjektivnih zvez med dvema na smrt spopadenima narodoma (Miler 347). Wutte se vrne na Lenčkinino kmetijo ravno med spopadom hlapca s partizani. Ko poskuša Gelč streljati nanj, ga Lenčka zaščiti s svojim telesom, nato pa se ji priključi še mama in skupaj ga med streljanjem rešujeta v hišo (Kranjec 1473). Kakšna bi bila nadaljnja usoda nemškega poročnika in njegove slovenske zaročenke, ni znano, ker Kranjec nikoli ni napisal tretjega in četrtega dela tetralogije. Delo je ostalo mogočen, pripovedni torzo, saj je bilo po pisateljevih lastnih besedah »preblizu dogodkom in nekaterim ljudem« (Zadravec 504). Morda so Kranjca vznevoljili slabi kritiški odzivi, ki jih je obžaloval tudi Tone Svetina (Hofman 434).

Helmut Wolf

Leta 1965 je Svetina z romanom *Ukana* v slovensko književnost uvedel lik, ki ga dotlej še ni poznala (Jan 547), saj si je za glavnega junaka izbral nemškega majorja Helmuta Wolfa. Ta naj bi po končani vojaški akademiji študiral še psihologijo,² nadrejeni general pa mu očita, da mu je študij bolj škodil kot koristil, ker zapleta enostavne stvari, čeprav mu priznava, da je »tovarna idej« (Svetina, *Ukana* 1 29–30). Pred službovanjem na Gorenjskem je Wolf, ki je bil v mladosti nekaj časa tudi v socialističnem gibanju, deloval med državljansko vojno v Španiji, nato v Franciji in na Norveškem, za kar je prejel železni križec I. reda.

Že zgodnji kritik Jerovšek se je spraševal, zakaj je Svetina izbral Wolfa za izpovedovanje idej (Jerovšek 591). Pri založbi Borec, kjer je roman izhajal, so nekatere motili »predobri in prepametni« Nemci, urednika pa je najbolj vznemirjal Wolf s svojo ničejsko miselnostjo (Svetina, *Ukana. Roman o romanu* 275).

Čeprav v *Mein Kampf* Nietzscheja ni citiral, se je Hitler leta 1934 ob obisku filozofovega weimarskega arhiva poklonil njegovemu doprsnemu kipu in tako sprožil njegovo čaščenje v obdobju nacionalsocializma oziroma njegovo nacifikacijo. Tako kot je nacistično gibanje zasenčilo preostanek sveta, je Nietzsche kot posameznik zasenčil sile svojega časa, je deset let pozneje, ob stoletnici njegovega rojstva, dejal Alfred Rosenberg (Golomb in Wistrich 1). Že med prvo svetovno vojno, ko Nietzsche sploh ni veljal za uradnega filozofa cesarstva, so 150.000 nemškimi vojakom razdelili posebno izdajo *Zaratuстре*. Ko je med drugo svetovno vojno postal prerok nacistične revolucije, so postala njegova dela za vojsko nujno potrebna. Leta 1941 je založba Kröner za »nemške borce in vojake« izdala antologijo Nietzschejevih misli z naslovom *Meč duha* (*Schwert des Geistes*) (Holub 215–216). Svetina je postal pozoren na Nietzscheja, ko je v pogorju Krna ob okostju poročnika gorskih lovcev odkril usnjeno torbico z dnevnikom, ki se je začel s citatom iz knjige *Tako je govoril Zaratustra*. Tedaj je spoznal, da se bo moral dokopati »do resnice naših sovražnikov« (Svetina, *O boju* 7).

Wolf ima v svoji knjižnici *Voljo do moči* (*Der Wille zur Macht*), čeprav sam pogosteje navaja delo *Tako je govoril Zaratustra* (*Also sprach*

² Tudi Svetini psihologija ni bila tuja, ko se je v akademskem letu 1958/59 vpisal na študij filozofije in pedagogike. Občo psihologijo mu je predaval starosta Mihajlo Rostohar. Dva semestra je pri Almi Sodnik poslušal zgodovino filozofije, pri Vladimirju Seliškarju spoznavno teorijo in Feuerbacha (glej Osebni izkaz Toneta Svetine. ZAMU). Svetina je še kot kopalni mojster na Bledu prebiral Ušeničnikov *Uvod v filozofijo* in Vebrovo *Etiko* (Hofman 436).

Zarathustra), ki ga je vneto prebiral v prvih letih akademije. Rad se zaustavlja ob naslednjem izreku: »Kdor ni ptica, naj ne seda na robove prepadov«. (Nietzsche, *Tako je govoril* 119) Gre za navedek iz nagovora slavnim modrijanom, ki jim Zarathustra očita, da niso orli, zato tudi niso okusili sreče v grozi duha. Wolf se ima za takšnega orla: »Vse, kar zemlja priklepa nase, kar ostaja na tleh, ko se ptice dvigajo v višave, jih sovraži in jim zavida. Pred temi so ptice vedno v nevarnosti. In kaj more ptica? Lahko jih prezira, vendar mora misliti nanje, ker ni ptice, ki bi lahko živela samo na nebu. Meni naši zelo zavidajo. Jaz pa živim mimo njih. Če sem močan, bom močnejši. Če sem slabič, naj podležem.« (Svetina, *Ukana 1* 24) Major obožuje Nietzschejev poetični slog pisanja, posebej blizu mu je Zaratustrov govor o državi, ki je najhladnejša od vseh hladnih pošasti, vseč mu je tudi navedek o hitrih opicah, plezajočih druga čez drugo proti prestolu v blatu (Svetina, *Ukana 1* 597), ki mu služi za razmislek o svetu kaplarjev in generalov. Za Wolfa je izvor bolezni industrijske civilizacije v tem, da ima kaplar komando nad generali, namesto da bi bilo obratno. Major razmišlja tudi ob Zaratustrovi misli, da je človek umazana reka (Nietzsche, *Tako je govoril* 13): »In vse bolj umazana je v civilizaciji strojev in vse bolj nesmiselna v svojem toku. S seboj nosi bedno armado plavajočih ljudi iz vojne v vojno. Ali se bo kdaj ta reka očistila?« (Svetina, *Ukana 1* 697) Tudi v nadaljevanju se Wolf sklicuje na ta Zaratustrov uvodni govor, kjer se prvič omenja nadčlovek in smrt boga:

O, človeštvo, kako si bedno! Ali tvoj obstoj na Zemlji res ne more dobiti višjih oblik? Kje je Nietzschejev nadčlovek? Ob tem propadanju množic in posameznikov je povsem nemogoč. Kakor iver se ziblje na valovih umazane reke, ki se steka v ocean teme in nesmisla. Umrli je bog ... in z njegovo smrtjo umira tudi človek namesto, da bi se dvignil. Njegov krik po rešitvi se izgublja v megleni somrak dvajsetega stoletja. (Svetina, *Ukana 3* 310)

Sčasoma je Wolf prišel do naslednje ugotovitve:

Čudil se je, kako plehko so razumeli Nietzscheja. In kako so se oddaljili od človeka bodočnosti. Ko bi mož še živel in videl vso to industrijsko mašinerijo, ki bo požrla na milijone ljudi, preden se bo razletela, bi mu bilo najbrž žal, da je napisal svoja dela v nemščini. Tistim, ki se nanj sklicujejo, danes ni prav nič mar, da današnji Nemci niso več misleci, temveč roboti. (Svetina, *Ukana 3* 595)

Omenjeni odlomki so zanimivi, saj Wolf kritizira nacionalsocialistično prisvajanje filozofa. Nietzschejeva filozofija ni problematizirana, kar bi morda pričakovali od pisatelja, ki je izhajal iz do nemškega filozofa s

zelo sovražne marksistične ideologije.³ Ob tem velja poudariti, da je Svetina prebiral izvirnega Nietzscheja, kjer je najti mnogo odlomkov, v katerih se slavi vojaška sposobnost (Safranski 272). Wolf se tolaži z ohrabrujočimi mislimi iz *Somraka malikov* (*Götzen-Dämmerung*) o pojmovanju svobode, ki je za nemškega filozofa pripravljenost žrtvovanja ljudi za svojo stvar, vstevši tudi samega sebe. Svoboda pomeni, da možati, bojni in zmagoviti instinkti gospodujejo nad instinkti sreče. Svoboden človek je vojščak (Nietzsche, *Somrak* 85). Wolf ob tem razmišlja, kdaj je lahko človek najbolj svoboden: ugotovi, da popolnoma srečen ne more biti (Svetina, *Ukana* 4 182).

Wolf ni naklonjen veri, saj poudarja, da sam ne veruje v nič, razen v vodjo in zmago (Svetina, *Ukana* 1 165). S citatom iz *Volje do moči* smeši cerkev, ki da pošilja v pekel vse velike ljudi. Na vsem nebu ni niti enega zanimivega človeka, kar je samo namig ženskam, kje bodo našle rešitev (Svetina, *Ukana* 3 493–494). Wolf je dobro poznal Zaratustrov govor o starih in mladih ženičkah, v katerem je izrečena misel, da je treba moškega vzgajati za vojno, žensko pa za oddih vojaku. Moški naj se boji ženske, ki ljubi (Nietzsche, *Tako je govoril* 76). Wolf sam je prepričan, da je moškemu nevarna predvsem lepa ženska, ki lahko omami vojaka: lepota je moč ženske, kot je moč lepota moškega (Svetina, *Ukana* 1 20). Sicer pa svoje sočastnike opozarja na Nietzschejev izrek: če greš k ženski, ne pozabi biča (Svetina, *Ukana* 3 699).

Nadrejeni nad njegovim nihilizmom niso navdušeni, saj naj bi takšna neurejenost nasprotovala »idejni čistosti tvorcev novega reda, ki naj deluje tako zanesljivo kot precizen stroj« (Svetina, *Ukana* 1 29). Wolf je že nekaj časa kandidat (*Anwärter*) za članstvo v NSDAP, ki ga noče sprejeti, zato kljub zaslugam ni povišan v podpolkovnika. V vinjenem stanju je nekoč celo izjavil, da je *Mein Kampf*, ki ga ima poleg Rosenberga še vedno na svojih policah, dolgočasno branje. Bolj so nad njim navdušeni kolaboranti v partizanskih vrstah, npr. njegov vrinjenec Hrast, ki po razkritju takole zagrozi partizanom: »Vojna mu je šport in obveščevalna služba konjiček. Je umetnik kombinacij in ekstravaganc. [...] Vam je nevaren bolj kot ves okosteneli, birokratski gestapovski aparat, ki se težko prilagaja vaši taktiki. Ni nacistični fanatik in ne zagrizen German. Razume dušo partizanske vojne. Ne sovraži partizanov ne Slovencev, še manj Slovenk.« (Svetina, *Ukana* 1 525) Če ima bežečega partizana, ki ga da streljati, za spoštovanega sovražnika, pa Wolf belogardistom ni naklonjen, saj ponovi Napoleonovo misel, češ da ljubi izdajo, a ne mara izdajalcev (Svetina, *Ukana* 1 52,

³ O marksističnem in levičarskem soočanju z Nietzschejem glej Kos 66–67.

600). Občasno obvešča sovražnike o napovedanih aretacijah, hkrati pa nasprotuje teroriziranju nedolžnega prebivalstva in uničevanju vasi.

Že zgodnja kritika je opazila, da ima Svetina do svojega majorja dvoumen odnos, saj ni absoluten vernik novega nemškega reda, ampak je v bistvu kot intelektualec poln dvomov (Jerovšek 591). Kljub nekaterim simpatijam, ki jih pisec goji do svojega ciničnega majorja, prikazuje predvsem njegove temne plati. Wolf ljubi vojno, navdušujejo ga vojašnice – katedrale 20. stoletja, uživa ob delovanju uničujočih sil, peklerska godba topov pa je zanj najlepša simfonija (Svetina, *Ukana 2* 123). Čeprav je pretkan zasliševalec, obiskovanje jetnišnice v Begunjah slabo vpliva nanj, saj ni maral »gledati posledic svojih zamisli v tako bednih oblikah« (Svetina, *Ukana 2* 453). Ko podrejenemu častniku sporoči, da bo njegova agentka zastrepila partizansko četo, ta ne more prikriti osuplosti, saj se mu strup ne zdi vojaški. Wolf mu odgovori s kopico retoričnih vprašanj:

Ali je to vojaško, kar delamo s civilisti na Poljskem in v Rusiji? Ali je vojaško, ko Američani zasipajo z bombami naša mesta, pobijajo žene in otroke? In koncentracijska taborišča na tej in na oni strani? Pa uničevanje židovskih otrok in žena? Ali mitraljiranje preživelih brodolomcev torpediranih ladij na Atlantiku, kar delajo naše podmornice. Pa streljanje talcev in požiganje naselij, kar dela tudi vaša enota? (Svetina, *Ukana 1* 674–675)

Svetinov roman pojmuje vojno predvsem kot vohunsko ukano, ki si jo nastavljata vojskujoči se strani (Dolgan 287). Wolf v partizansko četo vrine Ano, lepotico s folksdojčarskimi koreninami. Študentka germanistike, ki jo Wolf na začetku privlači, dobro pozna tako staro idealistično nemško kulturo Goetheja in Schillerja kot tudi imperialistični »novi nemški duh« Hitlerja in Rosenberga (Svetina, *Ukana 1* 63). Na misiji se zaljubi v partizana in prestopi na drugo stran, Wolf je očitno zane-maril Nietzschejevo svarilo, da se je treba bati ženske, ki ljubi. Ko se zadnjič srečata, govorita o ljubezni. Ujetnica Ana majorju zabrusi, da ni sposoben vračati ljubezni, sam pa meni, da ga je ljubezen do nje naredila bolj človeškega. Kljub drugačnim bralskim pričakovanjem Wolf Ano izpusti. To je storil že prej z njeno sestro Melito, sodelavko OF, ter s komisarjem Gorazdom, ki ga je s tem zavestno pahnil v težave, saj ga soborci osumijo vohunjenja za gestapo. Pridobil pa je simpatije Doris, dvojne agentke, ki ljubi oba.⁴ Po ljubljenu – erotični opisi so vzbujali

⁴ V Doris je verjetno opisana usoda Olge B., Rozumekove ljubice, ki jo je OZNA likvidirala marca 1945 (Gaspari 16). Ob pomoči Gasparijeve razprave je mogoče najti številne podobnosti med Wolfom in Helmuthom Rozumekom. Tudi on je bil le kan-

pohujšanje v režimski kritiki (Jan 550) – Doris Wolfu prizna, da so partizani od nje zahtevali njegovo likvidacijo. Major ji odpusti, a je ne more zaščititi pred partizanskim maščevanjem. Pred eksekucijo Doris javno razbremeni krivde Gorazda, a mu hkrati prizna, da je Nemca ljubila nadvse. Wolf pozneje ukaže njeno ekshumacijo, v plitki jami celo sam s prsti z obraza odstrani drobce peska, »kot bi jo hotel obuditi k življenju« (Svetina, *Ukana* 4 300). Nato pa jo pokoplje na kraju, kjer bo počivala v miru.

Bolj kot vosovci, ki mu neuspešno nastavljajo zasede, Wolfa ogrožajo njegovi lastni kolegi, proti katerim uspešno spletkari. Majorja Bocka, ki ga toži centrali v Berlinu, spodbuja v spopad s partizani, ki se zanj slabo konča. Podobno strategijo ima tudi s stotnikom Kurtom von Graffom, ki ga preverja po naročilu Reichssicherheitshauptamt (RSHA). Medtem ko Wolf osvaja njegovo ženo Gretchen, arijsko Venero, stotnika prepusti vojnim nevarnostim. Pozneje Graff umre v zasedi, ki je bila namenjena Wolfu. Svojo tajnico Lotte pa uporabi kot vabo za nadležne častnike, ki jih zalotijo med orgijo. Občasne besedne dvoboje ima tudi z generalom SS, ki se do njega vede paternalistično, a ga vedno ščiti.

Že Jan je v majorju prepoznal sledi Helmutha Rozumeka, šefa blejskega gestapa (Jan 547), česar Svetina ni zanikal (Svetina, *O boju* 118). Tako kot Rozumek tudi major Wolf še pred kapitulacijo pobegne in se izogne sodišču. Z letalom, s katerim v slovo še zadnjič zajadra nad Blejskim jezerom, se poda na Bavarsko, kjer ga čaka Graffova vdova: »Svojo vlogo je odigral na samem robu. Zastor je padel. Ko se bo ponovno dvignil, bodo igrali novo igro, pred drugo publiko, z drugačnim okusom. Temu se bo treba prilagoditi.« (Svetina, *Ukana* 4 501).

Ludwig Mischkolnig

Drago Jančar je navdih za svoj roman *In ljubezen tudi* (2017) dobil v fotografiji, ki mu jo je neznani pošiljatelj poslal po nekem njegovem literarnem nastopu na EPK v Mariboru: »Zadaj je pisalo Po vašem

---

didat za NSDAP, kar mu je onemogočalo napredovanje v hierarhiji, med sodelavci pa je veljal za spletkarja. Kot Wolf se je tudi on rad sprehajal okoli jezera v ženski družbi in je veljal za bonvivana. Kritiziral je teroriziranje domačinov, s katerimi je želel biti v prijateljskih odnosih. Določene aktiviste OF je izpustil in si s tem pridobil podobo tihega simpatizerja upornikov, kar je sprožilo preiskavo RSHA, med katero mu je stal ob strani general Rösener. Rozumekove metode so bile predvsem manipuliranje z aretiranimi in vrinjanje agentov v partizanske enote.

nastopu – za spomin na Maribor. [...]. Še danes ne vem, kdo je bil. Fotografija je dejansko sprožila začetek romana, ki sem ga imel že dolga leta v načrtu.»⁵ Na zdaj že znameniti fotografiji vitko svetlolaso dekle v karirastem krilu, lahki jopici in temnih nogavicah nasproti hotela Adler na tedanji Burggasse opazi mimoidočega nemškega oficirja. Fotografija sproži zgodbo. Ker v častniku prepozna mladostnega znanca Ludeka Mischkolniga, steče za njim in ga ogovori. Pred kakšnimi petnajstimi leti so skupaj smučali na Pohorju in mladenič v modrem puloverju jo je, še majhno punčko, pobral, ko je padla v moker sneg. Sonja pozneje pove, da je študirala medicino na Univerzi Karla in Franca v Gradcu, Mischkolnig pa jo popravi, da se zdaj imenuje Reichsuniversität Graz, saj so smešna avstrijska imena opustili. Pohvali njeno nemščino, ker vsako besedo izgovori razločno. Tisti, ki so se tega jezika naučili, bolje dojamejo njegovo moč in lepoto. Sam se je kmalu po skupnem smučanju odpravil v Gradec, kjer je obiskoval tečaj čiste nemščine – nemščine Goetheja in Schillerja –, da bi se znebil odurnega mariborskega dialekta. Sonja ga pouči, da je mariborska nemščina ostanek bavarskega narečja in da so njegovi predniki prišli z Bavarske, česar ne sprejme z navdušenjem, saj priznava samo enotno Štajersko. Prav je, da so Sonjinega profesorja nemščine, ki je študiral v Goethejevem mestu in razlagal takšne teorije, izselili v Srbijo, na gnojišče Evrope. Sonja ugotovi, da Ludwig ni več Ludek izpred petnajstih let. Ker je Mischkolnig, Obersturmbannführer, trenutno v službi Sicherheitsdienst (SD), Sonja posreduje za svojega prijatelja Valentina, ki da je bil po pomoti aretiran. V romanu je na zanimiv način predstavljena medvojnja vloga pripadnikov nemške manjšine:

Na nekatere med njihovimi pripadniki, ki so v času okupacije zasedli položaje v civilni, tudi policijski upravi, so se Slovenci včasih obračali po pomoč ... poznali so se iz šol, tovarn, družabnega življenja, športnih prireditev itd. Za take primere vem. Med njimi so bili zelo brutalni ljudje, a tudi ljudje, ki so bili ne glede na svoje nacionalistično prepričanje pripravljeni pomagati.⁶

V času razcvetele ljubezni sta bila Sonja in Valentin ljubitelja romantične poezije Goetheja, Puškina in Byrona, zlasti pa pesnitve *Maj* Karla Hynka Máche, katere začetek o času ljubezni sta si rada recitirala. Poezija preмага vse, razen vojne (Jančar 166). Čehi so bili med obema vojnama v Mariboru zelo priljubljeni, zlasti ko je v mesto pripeljal vlak prijateljstva. Máchov *Maj* pa je bil še dolgo prava himna mladih zaljubljenecv (166).

⁵ Drago Jančar, pismo T. Smoleju, 11. 3. 2020.

⁶ Drago Jančar, pismo T. Smoleju, 11. 3. 2020.

Ko se Mischkolnig poglobi v Valentinov primer, ugotovi, da bi lahko geodeta, ki je bil aretiran v nejasnih okoliščinah, pridobil za zaupnika. Ker ga je Sonja prevzela s svojo milino, bi ji lahko storil uslugo, ne da bi »za milimeter odstopil od zvestobe svoji službi, svojim jasnim nalogam« (Jančar 41). Ko je Valentin podpisal izjavo o lojalnosti, ga je Mischkolnig izpustil z besedami, naj se zahvali Sonji, s čimer je zavestno ustvaril razdor.

Častnik je v nasprotju s Sonjo in Valentinom, navdušencema nad poezijo, ljubitelj glasbe, saj je bil član Männergesangvereina. V Mariboru so imeli Nemci med obema vojnama močno razvito glasbeno delovanje. Mischkolnig je z zborom pel Bachovo kantato 147 (*Herz und Mund und Tat und Leben*): »Samo oči mora zapreti in jo sliši, melodijo neskončne harmonije. Mesto in dežela bosta nekoč takšna, prelita z Bachovo lepoto. Ne samo zaradi visokega, najvišjega ukaza, Führerjevega jasnega sporočila, da je deželo treba narediti nemško, temveč zato, ker je izpolnjeval svoje sanje.« (Jančar 51) Ob tem se lahko spomnimo Vercorsove novele *Molčanje morja* (*Le Silence de la mer*), v kateri nemški častnik, ki je hkrati glasbenik, pred francosko družino igra Bachov osmi preludij, kar komentira takole: »Bach ... Samo Nemec je mogel biti. Naša zemlja ima ta značaj: ta nečloveški značaj. Hočem reči: ki ga ni mogoče meriti s človeškimi merili.« (Vercors 18) Podobi dveh nasprotujočih si Nemčij, idealistične in imperialistične, ki sta se oblikovali po prusko-francoski vojni, sta se med nacizmom zblížali, saj sta se tedaj v istem Nemcu pojavili obe hkrati. Hans Frank, odgovoren za številne vojne zločine na Poljskem, je bil odličen glasbenik in občudovalec Beethovna. Emil Ludwig je zato Nemce opisal kot »barbare in glasbenike« (Carré 219).

Ko Mischkolnig v svojem stanovanju sprejme Sonjo, prestavi iglo na začetek plošče in dekletu se zdi, da bo obisk do konca spremljal Beethovnov (najverjetneje 5.) klavirski koncert: »Dotaknil se je njenih las. Roka mu je zdrsela po laseh na njeno ramo in tam obstala. Srce ji je začelo spet divje utripati [...], klavir je zdirjal v finale, orkester mu je komaj sledil, udarci klavirja, udarci srca.« (Jančar 91) In še: »Siloviti udarci klavirja, bliskovita bravuroza se je zlila v melodično bučanje orkestra, zadnji takti, konec. Plošča se je v prazno vrtela na gramofonu.« (92) Sonji se je nato zdelo, da »telo velikega kuščarja v temi leze nanjo, z mokrim jezikom ji liže vrat, legvan, varan, zver s tankimi ostrimi zobmi, oblivala jo je slabost ... a nenadoma je telo kuščarja popustilo, omahnilo, uplahnilo, umaknilo se je« (92).

Mischkolniga vznevolji ne le ponesrečeno srečanje, ampak tudi to, da je Valentin, potem ko se je hladno poslovil od Sonje, izginil. Predvideva,

da bodo ubežnika ustrelili partizani, saj imajo tistega, ki pride živ iz gestapovskega zapora, za agenta (Jančar 118), hkrati pa ga razjeda bes, da je zaradi ženske zanemaril dolžnosti. Mischkolnig, ki je obseden z birokracijo, o čemer priča njegova obsesija z naročanjem žebeljev za rakve, je prepričan, da je le kolesce v velikem mehanizmu. Z metaforo drobnega kolesca v mehanizmu so se poskušali prikazati tudi drugi nacisti, v njegovem nenehnem opozarjanju na pomanjkanje žebeljev pa je mogoče prepoznati banalnost zla, pojav, s katerim je Hannah Arendt opisala še enega zelo prizadevnega nacističnega funkcionarja.

Iz maščevanja je Mischkolnig podpisal ukaz, da je Sonja »zu überführen in Lager-Nord«. Valentina, ki ga v partizanih dejansko sumijo, da je gestapovski vrinjenec, je tako še drugič rešila Sonja: »[Č]e je v lagerju, potem ni okupatorjeva sodelavka, to je menda enkrat ena.« (Jančar 231) Poslana je v Ravensbrück, nato pa v lagerski bordel, ki jo je povsem razčlovečil. Spomin na Sonjo je pri Valentinu bledeel, njeno fotografijo je odnesla voda, ko so prečkali Savo. Po vojni pa se očitno ne srečata.

Na koncu romana nam Jančar opisuje medicinsko sestro Katico, ki so ji gestapovci ubili moža, kako neguje ranjenega begunca iz taborišča Šterntal, kjer so bili takoj po vojni zaprti Nemci. Sčasoma se z njim zbliža:

Čutila je njegov pogled na sebi. Morala bi reči nekaj odsekanega in razločnega in vrata bi se spet zaprla, odšel bi po stopnicah nazaj v klet. Molčala je in gledala v strop tudi po tem, ko je stopil bliže in sedel na posteljo. S hrbtno stranjo dlani je pobožal njeno roko, ki je negibno ležala ob njej, srh ji je šel po koži, ko je dotik zdrsil gor do ramena in se je tam obrnil in spremenil v prijem, imel je vlažno dlan. [...]. [V] njegovem pogledu je bila neka odločenost, tudi če bi mu ukazala, naj se umakne, se ne bi umaknil, morda bi se umaknil, če bi zakričala, da bi skozi odprto okno njen krik odmeval po prazni ulici, takrat bi se morda umaknil in izginil nazaj v klet. – Zapri okno, je šepnila. Vstal je in stopil k oknu. Umaknila se je na sredo široke zakonske postelje in odkrila odejo. (Jančar 336)

Ljubezni se v vojnih romanih končajo tragično, a ta zveza je posebej simbolična: »Človeško sočutje in celo ljubezensko zблиžanje je poskus pomiritve, odpuščanja, celo sprave. A to v času, kakršen je bil, ni bilo mogoče. Nekateri bralci so mi rekli, da so jih ti prizori pustili močno notranje razdvojene. Prav je, čeprav tega nisem načrtoval, kar samo od sebe se je tako razvilo.«⁷

⁷ Drago Jančar, pismo T. Smoleju, 11. 3. 2020.

Ko mu podari moder pulover, je bralcu jasno, da je begunec, ki se izdaja za Mirana, Mischkolnig. Katica izve resnico od njegovega sojetnika, ki ga privedejo v bolnišnico, zato zahteva, naj takoj zapusti hišo. Nazaj grede iz avtobusa vidi truplo v modrem puloverju, na katerega je padal moker sneg. Kot v predzgodbi romana ...

Sklep

Obravnaval sem tri nemške častnike, ki so jih ustvarili ideološko različni slovenski pisatelji. Vsi trije častniki se zapletejo s slovenskim dekletom. Lenčka je celo zaročenka poročnika Wutteja, Ana pa se na začetku prostovoljno druži z majorjem Wolfom. Najperfidnejši je esesovec Mischkolnig, ki Sonjo, nekdanjo mladostno znanko, sili v spolni akt, če hoče rešiti svojega fanta, nato pa jo iz maščevanja in zaradi svojih lastnih frustracij pošlje v koncentracijsko taborišče. Wolf in Wutte sta svojima dekletoma kljub zaostrenim razmeram naklonjena. Celo več, major izpusti Ano, čeprav ga je izdala, Lenčka pa reši zaročenca pred partizanskimi streli. Omenjeni junakinji imata sestro, ki je aktivno vključena v osvobodilno gibanje. Ljubezenska zgodba med slovensko mladenko in nemškim častnikom se v slovenskem romanu ne more končati srečno. To velja tudi za stranske zgodbe drugih slovenskih deklet nemškega častnika. Ponesrečena zveza med agresivnim častnikom in dekletom prispodablja medvojni odnos med Nemci in Slovenijo. Mischkolnig, pripadnik nemške manjšine, je mladost med obema vojnama preživel v Mariboru, Wutte ima celo slovenske korenine, zato sta oba izrazito sovražna slovenski Štajerski. Edino Wolf je naklonjen Slovincem in še zlasti Slovenkam. Nemški častnik je v slovenskem romanu večinoma intelektualec. Najmanj Mischkolnig, ki je občudovalec nemške glasbe Bacha in Beethovna. Nekdanji učitelj Wutte prebira Hitlerja in Rosenberga, Wolf, ki je študiral tudi psihologijo, meditira ob Nietzschejevih odlomkih, kar mu omogoča določeno distanco do nacističnega režima, prepričan je tudi, da so Nemci iz mislecev postali le roboti. Vsi trije nemški častniki, ki izhajajo iz idealistične kulture pesnikov in mislecev (*Dichter und Denker*), se v vojnih aktivnostih dokončno oblikujejo v pripadnike imperialističnega naroda sodnikov in rabljev (*Richter und Henker*).

LITERATURA

- Arendt, Hannah. *Eichmann v Jeruzalemu*. Prev. Polona Glavan. Ljubljana: Študentska založba, 2007.
- Carré, Jean-Marie. *Les écrivains français et le mirage allemand (1800–1940)*. Paris: Bovin, 1947.
- Dolgan, Marjan. »Poskusi slovenskega velikega teksta ali junaške epepeje«. *Slavistična revija* 30.3 (1982): 279–303.
- Epkenhans, Michael, in John Zimmermann. *Die Wehrmacht – Krieg und Verbrechen*. Stuttgart: Reclam, 2019.
- Gaspari, Andrej. »Zadeva Rozumek«. *Razgledi muzejskega društva Bled* 11 (2019): 3–23.
- Golomb, Jacob, in Robert S. Wistrich. »Introduction«. *Nietzsche, Godfather of Fascism: on the uses and abuses of a philosophy*. Ur. Jacob Golomb in Robert S. Wistrich. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002. 1–16.
- Hofman, Branko. »Tone Svetina«. *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1978. 423–444.
- Holub, Robert C. »The Elisabeth Legend: the cleansing of Nietzsche and the sullyng of his sister«. *Nietzsche, Godfather of Fascism: on the uses and abuses of a philosophy*. Ur. Jacob Golomb in Robert S. Wistrich. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002. 215–234.
- Jan, Rado. »Ob ponatisu 1. dela trilogije Toneta Svetine Ukana«. *Sodobnost* 15.5 (1967): 543–552.
- Jančar, Drago. *In ljubezen tudi*. Ljubljana: Beletrina, 2017.
- Jerovšek, Janez. »Tone Svetina. Ukana«. *Borec* 18 (1967): 591–592.
- Kos, Matevž. *Poskusi z Nietzschejem. Nietzsche in ničejanstvo v slovenski literaturi*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.
- Kranjec, Miško. *Za svetlimi obzorji II. Bele so vse poti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1963.
- Miler, Jaka. »Kranjčevi liki v II. delu tetralogije *Za svetlimi obzorji*«. *Borec* 15 (1964): 344–347.
- Nietzsche, Friedrich. *Volja do moči*. Prev. Janko Moder. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Nietzsche, Friedrich. *Tako je govoril Zaratustra*. Prev. Janko Moder. Ljubljana: Slovenska matica, 1999.
- Nietzsche, Friedrich. *Somrak malikov*. Prev. Janko Moder. Ljubljana: Slovenska matica, 2006.
- Rosenberg, Alfred. *Der Mythos des 20. Jahrhunderts*. München: Hocheneichen-Verlag, 1941.
- Safranski, Rüdiger. *Nietzsche. Biografija njegovega mišljenja*. Prev. Tomo Virk. Ljubljana: LUD Literatura, 2010.
- Svetina, Tone. *O boju, porazih in zmagi. Razmišljanje ob vojnogodovinskem romanu Ukana*. Ljubljana: ČZP Komunist, 1971.
- Svetina, Tone. *Ukana 1*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.
- Svetina, Tone. *Ukana 2*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.
- Svetina, Tone. *Ukana 3*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.
- Svetina, Tone. *Ukana 4*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978.
- Svetina, Tone. *Ukana. Roman o romanu*. Ljubljana: Borec, 1986.
- Vercors. »Molčanje morja«. *Oči in svetloba*. Prev. Janez Gradišnik. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1950. 3–36.
- Zadravec, Franc. »Kranjčev 'roman' *Za svetlimi obzorji* kot ustroj fikcije in modela (dokumenta)«. *Slavistična revija* 29.4 (1981): 503–528.

Kranjec's Wutte, Svetina's Wolf and Jančar's Mischkolnig: The Image of a German Officer in Three Slovenian Novels

Keywords: literature and war / Slovenian literature / World War II / German officers / Kranjec, Miško / Svetina, Tone / Jančar, Drago

The Wehrmacht was responsible for many crimes during the Nazi era, as it was considered the steel foundation of the regime. The German soldiers were instructed not to show benevolence in the fight against the partisans, but hatred, superiority, and a sense of ruthless extermination of the communists. What is the literary image of a German officer who was active on Slovenian territory during the World War II? In this article, I attempt to find the answer to this question in the novels of three Slovenian writers (Miško Kranjec, Tone Svetina and Drago Jančar) who started writing in different periods of time. What they have in common, however, is that they describe the events of the last years of the war, i.e. after the Italian surrender, when the German army concentrated on Slovenian territory. Kranjec's Lieutenant Otto Wutte is part of his unfinished tetralogy *Za svetlimi obzorji*, Svetina's novel *Ukana* introduces the Major Helmut Wolf, and Jančar's novel *In ljubezen tudi* describes the figure of Obersturmbannführer Ludwig Mischkolnig.

1.01 Izvirni znanstveni članek / Original scientific article

UDK 821.163.6.09

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v45.i2.04>